

De Gronemeyerkaart uit 1854

In het poortgebouw van Elswout hangen afbeeldingen van Elswout. Aan de achterzijde van één ervan bevond zich een papiertje met toelichtingen bij een kaart en de naam Gronemeyer. De vraag was echter: waar was de kaart? Via de catalogus van het Noord-Hollands Archief noch via andere digitale zoekacties was de kaart vindbaar. Toch lag deze kaart (figuur 1) bij de Elswoutstukken.¹ Omdat deze kaart voor zover mij bekend nooit eerder in een publicatie is genoemd, volgt hier enige achtergrondinformatie aangaande deze uiterst gedetailleerde kaart van Elswout uit 1854.



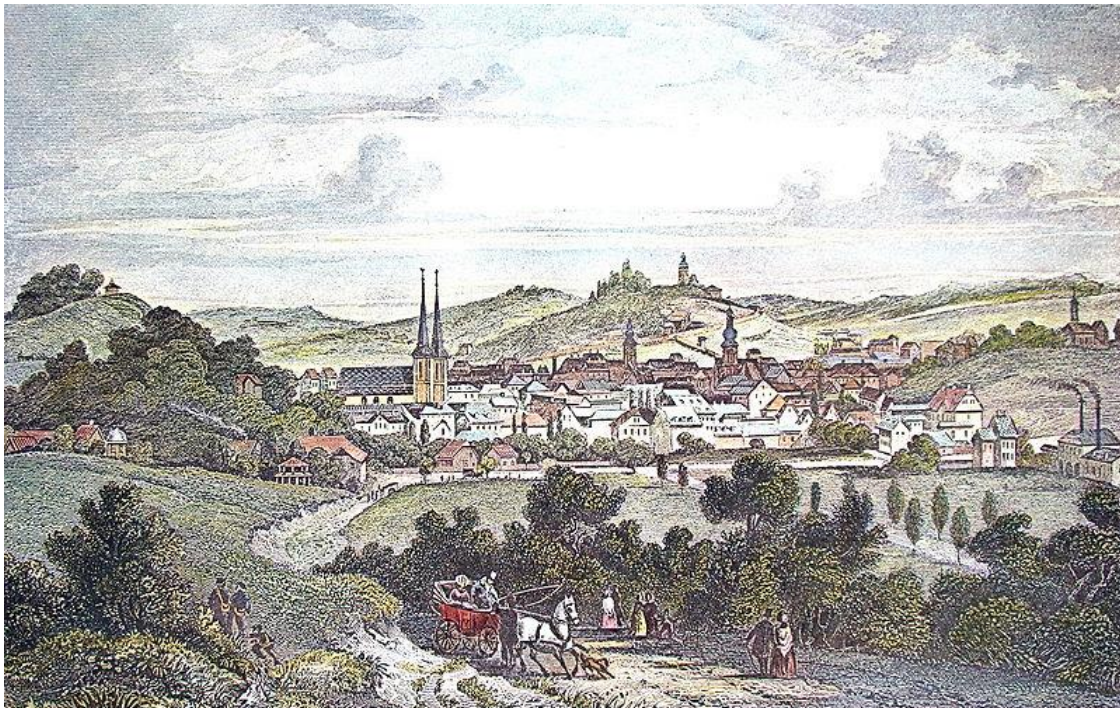
Figuur 1: Elswout in 1854, L.H.E. Gronemeyer, coll. Noord-Hollands Archief¹

De kaart doet op het eerste gezicht wat kinderlijk aan en dat klopt ook. Deze blijkt namelijk gemaakt door Louise Gronemeyer, destijds een meisje van 14 jaar die mede werd opgevoed door haar oom Johann Jakob Janssen die vanaf 1846 rentmeester was op Elswout². De Van Zutphenkaart³ uit 1812 was duidelijk het grote voorbeeld, maar de actualiteit van 1854 is erin verwerkt zoals het waterloopje dat doodloopt bij de Doode Hoek. Ook deze kaart bevat een uiterst gedetailleerde legenda en verschaft een schat aan informatie over juist die periode. Dat maakt deze kaart van grote waarde, zowel voor (tuin)historisch onderzoek als voor het beheer van Elswout.

¹ 1 'Kaart van de hofstede Elswout'; pentekening en aquarel, get l.o. 'L.H.E. Groneimeg(?) 1854', ca 45,5 x 58 cm. (voorstelling), 55 x 66,4 (opzetkarton). E/15/06-VII 3.006-C-lade 3 (div.vp./57/06)

² www.onsbloemendaal.nl/files/22/Downloads/3/Vrijland_Een_Heer_van_Stand.pdf

³ <http://noord-hollandsarchief.nl/beelden/beeldbank/detail/8b4defe9-487e-ce01-d2ee-19352225f3df/media/6bb1d7d7-5fad-225d-6d5b-5c489ee6e3b8>



Figuur 2: Elberfeld in 1845, de geboortegrond van Carl en Louise Gronemeyer⁴

L.H.E. Gronemeyer werd in 1840 geboren te Elberfeld (figuur 2), huidige stad Wuppertal, als Louise Helena Elisabeth Gronemeyer, twee jaar na haar broer Carl Friedrich Gronemeyer (te Overveen ingeschreven op z'n Nederlands als Karel Frederik Gronemeijer)⁵, dochter van Carl Gronemeyer sr. (1815-1846/ 1848) en Aleijda Johanna Christina Janssen (1810-1887).⁶ Louise kwam net als haar broer in 1848 op Elswout te wonen, waar zij werden opgevoed door de rentmeester⁷ (figuur 3). Voor hem werd in 1847 de rentmeesterswoning aan de Elswoutlaan gebouwd door Willem Borki II.



Figuur 3: portret van Johann Jakob Janssen⁸

⁴ http://wiki-de.genealogy.net/Datei:Elberfeld_1845.jpg

⁵ NHA bevolkingsregister Bloemendaal 1850 deel B (Overveen), fiche 12, blad 131

⁶ <https://www.wiewaswie.nl/personen-zoeken/zoeken/document/a2apersonid/120562049/srcid/27907220/oid/3>

⁷ http://www.dbnl.org/arch/vrij031dert02_01/pag/vrij031dert02_01.pdf

⁸ <http://noord-hollandsarchief.nl/beelden/beeldbank/detail/e8c33684-fb8e-11df-9e4d-523bc2e286e2/media/bc10e6ac-0665-f8c2-880e-eb7f385a51cd>

Een vraag die natuurlijk gelijk opkomt is waarom zij naar Nederland kwamen. Daarover tasten we helaas in het duister. Een verklaring is dat ze naar Nederland trokken als Hollandganger of Hannekemaaiers. Dit laatste woord is afgeleid van Hannes ofwel Johannes de Doper, met andere woorden Sint Johannesdag, of kort weg Sint Jan, dus 24 juni omdat dat traditioneel de dag van in diensttreding was voor mensen uit arme streken uit Duitsland die te voet naar Nederland kwamen om hier op het land te werken. Tussen 1815 en 1850 zou het om maar liefst 140.000 Hannekemaaiers gaan.⁹ Toch lijkt dit hier niet aan de orde, al was het maar omdat het hoofd van het gezin, Carl Gronemeyer sr. niet mee was gekomen en de kinderen onderdak vonden bij een pleeggezin, namelijk bij de broer van de moeder van de beide kinderen die dus rentmeester was op Elswout.¹⁰ Mogelijk was de vader overleden tijdens de grote cholera-epidemie van eind jaren veertig die tienduizenden mensen het leven kostte.¹¹

De kaart tekent Louise dus als 14-jarige. Ook uit het kleurgebruik van de kaart en de versieringen die zijn aangebracht blijkt dat deze gemaakt moet zijn door een kinderhand. Bovendien is de kaart typisch voor meisjes van die leeftijd. Uit mijn langjarige ervaring als leraar aardrijkskunde weet ik dat jongens nooit zoveel tijd zouden steken in de versiering van een kaart, zoals bijvoorbeeld de rode puntjes en streepjes in de letters, het koord en de kwasten en op de paal. En dan zijn er nog de honderden bomen die zij een voor een heeft ingetekend. Zo iets zien we wel vaker bij meisjes, maar nauwelijks bij jongens. Jongens zouden zo'n kaart veel meer recht toe recht aan tekenen. Ook het feit dat de kaart naar het voorbeeld van de 1812-kaart van Van Zutphen lijkt getekend, is kenmerkend voor pubermeisjes; die tekenen en kopiëren graag. Verder zijn er de lijnen die uit de losse hand zijn getekend, zoals bij de sokkel waar haar naam in staat geschreven. Ook dat is typisch voor meisjes die veel meer werken vanuit hun gevoel dan jongens die gelijk een liniaal (geodriehoek) pakken en een rechte strakke lijn neerzetten. Het aardige in deze zoektocht was dat op basis van de kaartinformatie eerst het vermoeden bestond dat het om een jong meisje zou gaan en pas later de bevestiging volgde.



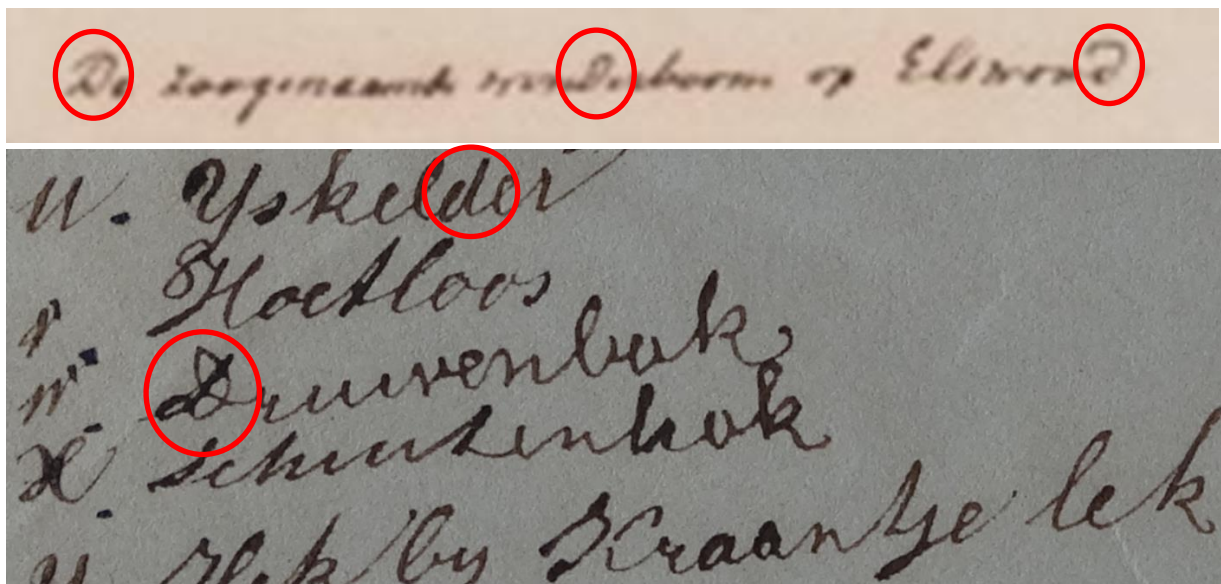
Figuur 4: handschrift op 'sokkel' en handschrift van legenda Gronemeyerkaart 1854

⁹ http://www.iisg.nl/migration/documents/hollandgang_teil_II.pdf

¹⁰ https://www.genealogieonline.nl/parenteel_rhemrev/I5711.php

¹¹ <http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/cholera-in-nederland-in-de-19e-eeuw/>

Het is niet ondenkbaar dat Louise hulp heeft gehad bij het maken van de kaart aangezien het handschrift op de sokkel anders is en minder gecontroleerd lijkt – omdat het niet past binnen het kader van de sokkel – dan het handschrift waarin de legenda is geschreven (figuur 4). Wellicht is dat de hand geweest van haar oudere broer Carl aangezien het toch wel de nodige slordigheden bevat. Het handschrift van de legenda verschilt in ieder geval van het 'schoonschrift' zoals we dat zien op de aquarel van de Wonderboom van Carl, vergelijk met name de D en de d (figuur 5). Vergelijking van handschriften van de legenda van de Gronemeyerkaart en het onderschrift bij de aquarel van de wonderboom wijst uit dat dit verschillende personen betreft (let hierbij met name op letter D en d). Mogelijk betreft het handschrift onderaan de afbeelding van de wonderboom dat van de rentmeester Janssen. Dit moet nog verder worden uitgezocht.

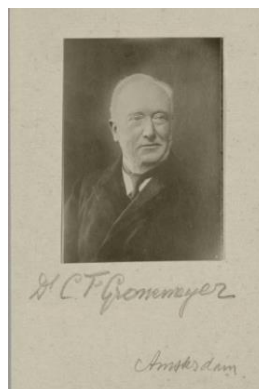


Figuur 5: handschriften bij aquarel wonderboom (boven) en legenda Gronemeyerkaart (onder)

Van Louise is helaas nog geen afbeelding gevonden. Van haar broer Carl zelfs twee, de een op jonge leeftijd¹², de ander op latere leeftijd¹³, beide afbeeldingen (figuur 6a en 6b) helaas zonder jaar.



Figuur 6a: Carl Friedrich op jonge leeftijd
ca. 1868



(6b) Carl Friedrich op latere leeftijd
na 1888¹⁴

¹² http://codapubliek.hosting.deventit.net/detail.php?nav_id=6-1&id=357771&index=0&volgnummer=0

¹³ <http://www.cbg.nl/index.php?zoekterm=Gronemeyer&status=L&cat=VFOT&tref=1&exact=JA>

¹⁴ http://codapubliek.hosting.deventit.net/detail.php?nav_id=9-2&id=5285723

Op de Gronemeyerkaart is vóór het poortgebouw het bouwwerkje te zien (figuur 7) dat op de website van het Noord-Hollands Archief een onderkomen voor een pony wordt genoemd, althans op een foto uit 1925.¹⁵ Op de kaart uit 1854 wordt dit onderkomen in de legenda genoemd als het schaphenhok. Op de anonieme 1850-kaart staat dit bouwwerkje nog niet op afgebeeld. Het is dus kennelijk een van de diverse vernieuwingen die Borski II liet doorvoeren toen hij in 1846 eigenaar werd. De cirkels boven stuk U betreft overigens een ooievaarsnest, dat blijkens de eerder genoemde aantekening (achter een van de afbeeldingen in het poortgebouw) is verplaatst wegens stenen gooiende jongeren.



Figuur 7: uitsnede uit Gronemeyerkaart met schaphenhok voor poortgebouw (letter d)

En zo bevat de kaart nog een onwaarschijnlijke hoeveelheid aan andere informatie. Zo werd er bijvoorbeeld tot voor kort nog aangenomen dat de Kerklaan op Elswout zou dateren van na de Tweede Wereldoorlog en op aanwijzingen van prof.dr.ir. J.T.P. Bijhouwer zou zijn aangelegd. Nu blijkt dat deze laan daar al in 1854 aanwezig was als zijnde Kerklaan en dus waarschijnlijk moet worden toegeschreven aan Zocher jr. (want nog niet aanwezig op 1812-kaart).

Maar het meest relevant is de kaart misschien wel voor het gedeelte van het Klaverstuk aangezien juist van dat deel geen andere gedetailleerde kaart beschikbaar is uit het midden van de 19^e eeuw terwijl juist daar wel veel veranderingen hadden plaatsgevonden. Deze zijn dankzij de Gronemeyerkaart goed in beeld gebracht en zullen ongetwijfeld van nut zijn voor het onderzoek én beheer van Elswout.

Haarlem, wijnmaand 2016, J.-W. van Velzen MEd.

¹⁵ <http://noord-hollandsarchief.nl/beelden/beeldbank/detail/e8bfe024-fb8e-11df-9e4d-523bc2e286e2/media/00a708ee-6b40-42dc-5a71-74a7c0126fa3>